

РОЗВИТОК ІНСТИТУЦІОНАЛЬНОГО СЕРЕДОВИЩА АГРАРНОГО СТРАХУВАННЯ В УКРАЇНІ

В. О. ДРОЗД, здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти
(доктор філософії)

Уманський національний університет садівництва

У статті досліджено сукупність інститутів середовища аграрного страхування в Україні. Визначено напрями, умови та ризики у розвитку аграрного страхування. Проаналізовано рейтинг організацій добровільного страхування аграрного сектору. Визначено проблеми та напрями його розвитку в сучасних умовах. Доведено, що потенційним шляхом розвитку агрострахування в Україні є посилення державної підтримки сільськогосподарських підприємств. Автором запропоновані заходи щодо подальшого розвитку українського ринку агрострахування. Доведено, що до можливих напрямів розвитку в сучасному інституційному середовищі аграрного страхування слід віднести вдосконалення страхового законодавства, підвищення довіри до страхових компаній, розробку нових продуктів, технологічних інновацій та співпрацю з державними органами.

Ключові слова: аграрне страхування, інституційне середовище, культура страхування, ринок агрострахування.

Постановка проблеми. Ефективність та результативність сільськогосподарського виробництва значною мірою залежить від рівня інфраструктурного забезпечення аграрних ринків, невід'ємною частиною якого є страховий ринок. Досвід багатьох аграрних країн свідчить, що страхування визнано важливим інструментом захисту фінансово-економічних інтересів сільгоспвиробників у процесі виробництва, переробки та реалізації сільськогосподарської продукції.

Сучасні тенденції інтеграції капіталів та глобалізації висувають нові вимоги до розвитку страхових ринків. Однією з таких базових вимог є створення та функціонування інфраструктурних інституцій, які формують основу для розвитку страхової діяльності в аграрному секторі. Зрілість та ефективність взаємодії інфраструктурних інститутів визначає можливість встановлення цивілізованих фінансово-економічних відносин на ринку аграрного страхування.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Різні аспекти функціонування сільськогосподарського страхування як важливого фінансового інструменту досліджували багато українських науковців і практиків, зокрема Ю. Алескерова, С. Андрос, В. Базилевич, В. Борисова, О. Віленчук, О. Гаманкова, В. Драннова, В. Дранус, В. Кредісов, О. Лобова, Ю. Лупенко, М. Малік, М. Мних, М. Мальований, Навроцький, С. Осадець, О. Прокопчук, Н. Писаренко, Н. Присяжнюк, Р. Смоленюк, О. Соскін, Є. Труфонов, Л. Тулуш, Ю. Улянич,

Ф. Хамідуллін та інші, висвітлюють структурні елементи інституційного середовища сільськогосподарського страхування в Україні. Однак, разом з тим, парадигма розвитку інституційного середовища українського ринку сільськогосподарського страхування ще недостатньо досліджена, що підтверджує важливість цього питання та вирішення проблем у цій сфері.

В. Кредісов вважає, що інституційне середовище має вирішальне значення для визначення цілей, ідеології, правил гри, методів, моделей, етапів і механізмів соціальної трансформації суспільної системи. Якість легітимних соціальних інститутів визначає інституційні умови відтворення економічної системи. Вони створюють інституційну структуру, яка забезпечує реалізацію складних виробничих, економічних, соціальних, екологічних і сімейних відносин, які є частиною всіх суб'єктів громадянського суспільства [1, с. 46]. І. М. Колесніченко визначає інституційне середовище як сукупність базових соціальних, політичних, правових та економічних правил, які визначають рамки поведінки людей. Складовими інституційного середовища є правила соціального життя суспільства, функціонування політичної сфери та основні правові норми (наприклад, Конституція та інші закони) [2, с. 16].

З наведених вище поглядів українських науковців зрозуміло, що за роки незалежності в Україні не склалася розвинута інституційна система, яка могла б ефективно гарантувати розвиток інституційного середовища сільськогосподарського страхування.

Метою даної статті є аналіз питань, пов'язаних з розвитком та функціонуванням інфраструктурних інститутів забезпечення страхових виплат учасникам українського ринку сільськогосподарського страхування.

Методика дослідження. Для наукового вирішення поставленої в даній статті мети використовуються загальнонаукові методи наукового пізнання і вивчення економічних явищ. Теоретико-методологічною основою даної статті є роботи вітчизняних вчених і практиків, зарубіжних вчених, що займаються розробкою агрострахування і вивченням проблем агрострахування. У даній статті були використані наступні методи дослідження: абстрактно-логічні, графічні та наукові узагальнення.

Результати дослідження. Для того, щоб сформулювати сучасну теорію та методологію страхових відносин в аграрному секторі, необхідно інституціоналізувати цей процес (рис. 1). Загалом інституції можна класифікувати як формальні, так і неформальні. Правові акти, які регулюють процес сільськогосподарського страхування, включають Закон України «Про особливості страхування сільськогосподарської продукції з державною підтримкою» [3], Закон України «Про зерно та ринок зерна в Україні» [4] та Закон України «Про страхування» [5]. відносяться до базових формальних інститутів. Формальні інститути визначають права та обов'язки страхових компаній і регулюють їх діяльність на страховому ринку. Фактори, такі як культурні, релігійні, соціально-економічні та інші, формують неформальні інститути, які значною мірою відображають попит на страхові послуги на ринку.

Рис. 1. Розподіл інститутів та інституцій за функціональними ознаками відповідно до потреб розвитку ринку аграрного страхування

Інституціоналізація страхового процесу також неможлива без функціонування інститутів, які складаються з групи осіб, які впливають один на одного і створюють необхідні умови для виконання певних правил і стандартів, встановлених системою ринку сільськогосподарського страхування.

Згідно з Законом України «Про особливості страхування сільськогосподарської продукції з державною підтримкою» [3], страхування сільськогосподарських тварин і сільськогосподарських культур поділяється на два види (рис. 2). Якщо агровиробник має застрахований поліс сільськогосподарського страхування, частина сплачених страхових внесків буде відшкодована у разі настання страхового випадку. Ця компенсація може становити до 60 відсотків страхового платежу.

Державна підтримка в цій сфері є дуже важливою, оскільки сільськогосподарські установи є вразливими до поточної ситуації. На жаль, за статистикою, в Україні застраховано лише трохи більше 5% сільськогосподарських угідь.

Порівняно з міжнародними ринками сільськогосподарського страхування, Сполучені Штати є лідером, оскільки вони застраховали 90% сільськогосподарських угідь. Тим не менш, поточний військовий стан потребує змін, незважаючи на надання державної допомоги та поточні програми страхування [6]. З початком повномасштабного вторгнення аграрний сектор зіткнувся з низкою проблем. Значна частина території була окупована, обробіток землі був унеможливлений, а поля з незібраним врожаєм піддавалися бомбардуванням і спалюванню.

Рис. 2. Агрострахування: напрями, умови та ризики [3]

Таким чином, оголошення воєнного стану суттєво вплинуло на функціонування сільськогосподарського страхування в Україні. Форс-мажорні обставини трапляються і на ринку агрострахування, тому війна зазвичай посідає перше місце в цьому списку [7].

З метою розвитку системи аграрного страхування у 2014 році було розроблено Концепцію розвитку системи аграрного страхування України, яка передбачала створення необхідного інституційного середовища. На жаль, цей нормативно-правовий документ не був реалізований, натомість у 2014 році була введена в дію «Дорожня карта реформування добровільного страхування для соціальної трансформації національної економіки в контексті процесу євроінтеграції сільськогосподарської продукції», яка удосконалила систему відшкодування збитків сільгоспвиробників та створила єдині умови для всіх учасників ринку агрострахування [8].

У результаті прийняття Закону «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення законодавчого регулювання страхування сільськогосподарської продукції з державною підтримкою» 17 лютого 2021 року були створені нові можливості для допомоги фермерам [9]. Законопроект, який був прийнятий, встановлює чіткі правила та механізми контролю, щоб страхові компанії були прозорими та відповідальними. Зміни чітко визначають механізми державної підтримки, учасників ринку, страхового покриття, страхових продуктів, ризиків, страхових випадків і договірних вимог. Документ вилучає положення про страхування сільськогосподарської продукції через аграрний страховий пул, який не є прозорим фільтром для відкритого та професійного відбору страхових компаній.

До 2014 року страховим ринком України керувала Державна комісія з регулювання ринків фінансових послуг України. У межах закону комісія є спеціально уповноваженим органом виконавчої влади при Кабінеті Міністрів України, який відповідає за регулювання ринку фінансових послуг. Пізніше Національна комісія фінансових послуг, державна комісія, яка відповідає за державне регулювання ринку фінансових послуг, почала виконувати свої обов'язки. Верховна Рада України контролює цю комісію під керівництвом президента України. З липня 2020 року Національний банк України (НБУ) прийняв на себе функції ліквідованої Держфінпослуг. Крім того, НБУ відповідає за ліцензування страхових компаній, а також за те, щоб ці компанії працювали відповідно до законодавства. Крім того, Національний банк України бере участь у створенні та підтримці списку членів Комітету з надзвичайних ситуацій.

Незважаючи на те, що в Україні існує достатня кількість страхових компаній, які надають послуги агрострахування, існує значний розрив між лідерами, що вказує на необхідність більшої конкуренції та розвитку на ринку агрострахування. НАСК «Оранта», РЗУ Україна, «Брокбізнес», «Арсенал Страхування», «Універсальна», СГ «ТАС», «Саламандра», «ГАРДІАН», «Перша» та «Альфа-Гарант» увійшли до десятки лідерів за перший квартал 2023 року, згідно з даними FORINSURER (рис. 3).

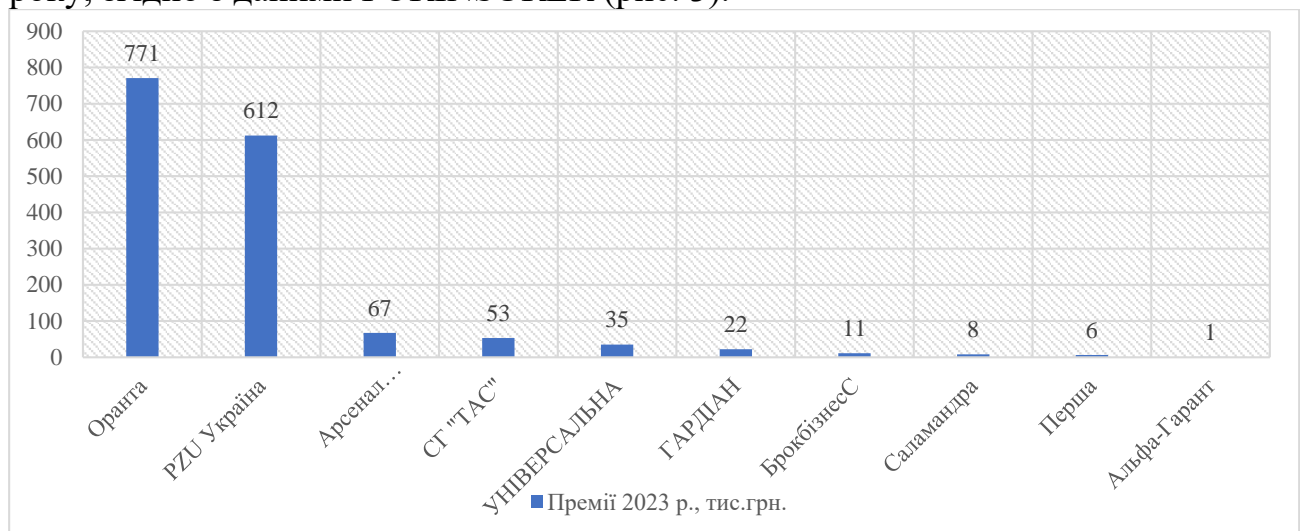

Рис. 3. Страхові компанії, що надають послуги з агрострахування, [10]

Аналізуючи рейтинг компаній з добровільного страхування, слід зазначити, що компанією з найвищим рейтингом є НАСК «Оранта» з премією 771 тис. грн. Найнижче місце посідає «Альфа-Гарант» з премією 1 тис. грн, різниця між десятим і першим місцем становить 770 тис. грн.

В Україні станом на січень 2022 року у сфері регулярного агрострахування працює менше 10 страхових компаній, хоча ліцензію на цей вид страхування мають понад 40 страхових компаній. З початком воєнного стану аграрії працюють у складних умовах, під постійним ризиком, а тому обирають страхову компанію з найвигіднішими умовами для забезпечення безпеки свого врожаю та майна.

Війна в Україні призвела до зростання цін на енергоносії та сировину, що, в свою чергу, спричинило зростання інфляції. Зростаюча і тривала інфляція збільшує вартість ремонту майна та транспортних засобів, збільшуючи витрати страховиків на виплати страхових відшкодувань і впливаючи на спектр страхових продуктів.

Тривала інфляція збільшує витрати на виплати страхових відшкодувань за майновими випадками та нещасними випадками, чинячи тиск на прибутковість страховиків та їхні резерви [11]. Станом на червень 2023 року прямі втрати сільськогосподарської інфраструктури та земельних ресурсів України склали 8,7 млрд доларів США (5,8 % від загальних втрат), а непрямі – 40,3 млрд доларів США (15,2 % від загальних втрат). Прямі втрати включають втрату сільськогосподарської техніки, пошкодження зерносховищ та елеваторів, загибель та вимушений забій худоби через неможливість її прогодувати, втрату врожаю багаторічних культур через знищення полів, втрату бджільництва, пошкодження та крадіжки виробничих ресурсів та промислових товарів. Непрямі втрати включають втрати врожаю та продукції тваринництва, втрати виробників через експортні бар'єри, збільшення виробничих витрат та втрати, пов'язані з необхідністю захоронення відходів. У цьому контексті український аграрний сектор продемонстрував чудову стійкість і здатність адаптуватися до ризиків, пов'язаних з війною.

Наразі виклик полягає у визначенні моделей та форм страхування, що відповідають українському контексту. Сільське господарство є сектором української економіки, що швидко розвивається, але лише 2–3 відсотки фермерів використовують страхування в цьому секторі [13].

Тим не менш, немає сумнівів, що вітчизняний ринок агрострахування має потенціал для розвитку. У той же час, необхідно підкреслити основні проблеми, які стримують можливості подальшого розвитку українського ринку агрострахування (рис. 4).

Рис. 4. Проблеми, що перешкоджають розвитку ринку аграрного страхування в Україні

Сільськогосподарське страхування є ефективним інструментом управління ризиками, який має на меті мінімізувати неочікувані фінансові втрати агровиробників. Крім того, страхування покращує доступ до кредитів для домогосподарств та бізнесу, оскільки фінансові установи охоче кредитують застрахованих фермерів. Це дозволяє фермерам розширювати свій бізнес та інвестувати більше коштів у сучасне обладнання та технології.

Державна політика повинна відігравати вирішальну роль у розвитку сільськогосподарського страхування і, в першу чергу, бути спрямована на забезпечення довіри та прозорості страхового ринку. Сучасні інструменти співпраці у страховому секторі, такі як державно-приватне партнерство, можуть заохочувати потенційних страхувальників укладати договори страхування шляхом субсидування частини страхової премії. У свою чергу, страхові компанії матимуть можливість акумулювати додаткові премії та підвищити свою фінансову спроможність захищати страхувальників.

Україні потрібно розвивати ринок агрострахування, щоб задовольнити зростаючий попит на сільськогосподарську продукцію в усьому світі. Для досягнення цього на інституційному рівні необхідно забезпечити такі заходи:

По-перше, підвищення соціальної відповідальності всіх учасників страхового процесу шляхом дотримання принципів корпоративної соціальної відповідальності при розподілі ризиків за договорами агрострахування. На основі корпоративної соціальної відповідальності основними рушійними силами розвитку страхових відносин у суспільстві мають стати високий рівень довіри, страхова культура, висока обізнаність про інформацію та актуальний баланс між споживачами та страховими продавцями.

По-друге, страховики повинні максимально адаптувати свої існуючі страхові послуги до потреб потенційних страхувальників у світлі можливостей воєнного стану в країні. Незважаючи на традиційні для аграрного сектору загрози, такі як природно-кліматичні, агротехнічні та технологічні, ризики рейдерських захоплень землі та забруднення навколишнього середовища стають дедалі серйознішими. Крім того, нестабільна політична та військова ситуація у світі підвищила важливість страхування логістичних ризиків для аграріїв.

По-третє, невирішеною проблемою слід визнати неповноту комунікаційних зв'язків між учасниками ринку агрострахування. Сільськогосподарські виробники (потенційні страхувальники) потребують повної, об'єктивної та своєчасної інформації про страхові послуги, а страховики – інформації про потенційні ризики для здійснення андеррайтингу.

По-четверте, діджиталізація страхових процесів є вагомим аргументом на користь зміцнення страхування. Цифрові технології створюють унікальну можливість для збору та обробки великих обсягів даних. Це значно прискорить процес ідентифікації, оцінки та прийняття обґрунтованих рішень щодо потенційного страхування сільськогосподарських ризиків. Діджиталізація страхової діяльності оптимізує механізм актуарних розрахунків та прискорить

процес встановлення факту настання страхового випадку і, відповідно, виплати страхових відшкодувань.

По-п'яте, адаптація до загальноєвропейського страхового блоку є пріоритетним питанням розвитку вітчизняного ринку агостраховання. У результаті прийняття нової редакції Закону України «Про страхування» у 2021 році посилено вимоги до діяльності страхових компаній на ринку та гарантувало їх платоспроможність і капіталізацію. Підвищення організаційної спроможності національних страхових компаній для надання якісних послуг на ринку та повного задоволення запитів страхувальників на страховий захист є важливим компонентом європейської інтеграції. Збалансування економічних і фінансових інтересів усіх учасників страхового процесу також є важливою силою, яка сприяє розвитку страхових відносин у суспільстві.

Висновки. Таким чином, потенційним шляхом розвитку агостраховання в Україні є збільшення державної підтримки сільськогосподарських підприємств. Уряд міг би збільшити бюджетні асигнування на аграрне страхування шляхом надання фінансової підтримки у вигляді субсидій, пільгових кредитів та державних гарантій. Це дозволило б зменшити навантаження на агровиробників та зробити страхування більш доступним. Враховуючи складну ситуацію в країні, агровиробники зараз розглядають можливість застрахувати частину або всю свою сільськогосподарську діяльність. Важко оцінити всі ризики, можливості, загрози та перспективи. Однак, проаналізувавши масштаб проблеми та виявивши слабкі місця, можна сформулювати рішення та спланувати подальший розвиток і майбутнє агостраховання.

Отже, до можливих напрямів розвитку в сучасному інституційному середовищі аграрного страхування слід віднести вдосконалення страхового законодавства, підвищення довіри до страхових компаній, розробка нових продуктів, технологічні інновації та співпраця з державними органами.

Література:

1. Кредісов В. Роль біхевіоральних чинників у побудові ринкової інституційної системи. *Економіка України*. 2015. № 12. С. 46–50.
2. Колесніченко І. М. Інституціональна економіка. Х. : ХНЕУ, 2018. 216 с.
3. Закон України «Про особливості страхування сільськогосподарської продукції з державною підтримкою» від 9 лютого 2012 р. №4391-VI. / Верховна Рада України. Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua>.
4. Закон України «Про зерно та ринок зерна в Україні» від 4 липня.2002 р. №37-IV / Верховна Рада України. Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua>.
5. Закон України «Про страхування» від 18.11.2021 р. № 1909-IX / Верховна Рада України. Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua>.
6. Величко А. Як працює агостраховання в Україні. Режим доступу: https://biz.ligazakon.net/analytics/214109_yak-pratsyu-agrostrakhuvannya-v-ukran.
7. Агостраховання: державна підтримка у період воєнного стану. Онлайн-консультант фахівця з якості. Режим доступу: <https://qualityexpert.com.ua/news/657556-ahrostrakhuvannya-derzhavna-pidtrymka-u-period-voyennoho-stanu>.

8. Дорожня карта реформування добровільного страхування сільськогосподарської продукції на 2014–2015 рр. Режим доступу: forinsurer.com/files/file00532.pdf.

9. Закон України № 1601-IX від 01. 07. 2021 р. «Про внесення змін до деяких законів України щодо удосконалення правового регулювання страхування сільськогосподарської продукції з державною підтримкою».

10. Agricultural insurance – Rating of insurance companies of Ukraine for 3 months 2023 p. – TOP 100 – Foreigner. FORINSURER: Forinsurer is a magazine about insurance and InsurTech. URL: <https://forinsurer.com/ratings/nonlife/23/3/76>.

11. Ринок агостраховання України у 2018-му андеррайтинговому році : аналітичне дослідження. Київ, 2019. 35 с. Режим доступу: <https://agro.me.gov.ua/storage/app/sites/1/управління%20фінансів/Страхування/%20агостраховання%20%20у%202018.pdf>.

12. USAID: Звіт про прямі збитки інфраструктури та непрямі втрати економіки від руйнувань внаслідок військової агресії Росії проти України станом на червень 2023 року. Режим доступу: https://kse.ua/wp-content/uploads/2023/09/June_Damages_UKR_Report.pdf.

13. Танклевська Н. С., Ярмоленко В. В. Перспективи адаптації зарубіжного досвіду агостраховання в Україні. *Економіка харчової промисловості*. 2020. Т. 12. Вип. 1. С. 55–63. <https://doi.org/10.15673/fie.-v12i1.1669>.

References:

1. Kredisov, V. (2015). The role of bichevoral officials in prompting the market institution system. *Economics of Ukraine*, no. 12, pp. 46–50. [in Ukrainian].

2. Kolesnichenko, I. M. (2018). Institutional economics. Kh.: Khneu. 216 p. [in Ukrainian].

3. Law of Ukraine "On peculiarities of insurance of agricultural products with state support" dated February 9, 2012 No. 4391-VI. / Verkhovna Rada of Ukraine. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua>. [in Ukrainian].

4. Law of Ukraine "On Grain and the Grain Market in Ukraine" dated July 4, 2002 No. 37-IV / Verkhovna Rada of Ukraine. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua>. [in Ukrainian].

5. Law of Ukraine "On Insurance" dated November 18, 2021 No. 1909-IX / Verkhovna Rada of Ukraine. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua>. [in Ukrainian].

6. Velichko, A. How agricultural insurance works in Ukraine. Think brave. Latest business news of Ukraine. URL: https://biz.ligazakon.net/analytics/214109_yak-pratsyu-agostrakhuvannya-v-ukran. [in Ukrainian].

7. Agricultural insurance: state support during martial law. Online consultant of a quality specialist. URL: <https://qualityexpert.com.ua/news/657556-ahrostrakhuvannya-derzhavna-pidtrymka-u-period-voyennoho-stanu>. [in Ukrainian].

8. Forinsurer (2014), "Roadmap for the reform of voluntary insurance of agricultural products for 2014-2015", available at: <https://forinsurer.com/files/file00532.pdf> (Accessed 15 Sept 2018). [in Ukrainian].

9. Law of Ukraine No. 1601-IX dated July 1, 2021 "On Amendments to Certain Laws of Ukraine on Improving the Legal Regulation of Insurance of Agricultural Products with State Support". [in Ukrainian].

10. Agricultural insurance – Rating of insurance companies of Ukraine for 3 months 2023 p. – TOP 100 – Foreigner. FORINSURER: Forinsurer is a magazine

about insurance and InsurTech. URL: <https://forinsurer.com/ratings/nonlife/23/3/76>. [in Ukrainian].

11. Ukraine's Agricultural Insurance Market in the 2018 Underwriting Year: An Analytical Study (2019). <https://agro.me.gov.ua/storage/app/sites/1/управління%20фінансів/Страхування/%20агрострахування%20%20у%202018.pdf>. [in Ukrainian].

12. USAID (2023). Report on Direct Infrastructure Damage and Indirect Economic Losses Due to Destruction from Russian Military Aggression Against Ukraine as of June 2023", available at: https://kse.ua/wp-content/uploads/2023/09/June_Damages_UKR_-Report.pdf (Accessed 25 Apr 2024). [in Ukrainian].

13. Tanklevs'ka, N. S., Yarmolenko, V. V. (2020). Prospects for adapting foreign experience in agricultural insurance in Ukraine. *Economics of the food industry*, vol. 12/1, pp. 55–63. <https://doi.org/10.15673/fie.v12i1.1669>. [in Ukrainian].

Annotation

Drozd V. O.

The Development of the Institutional Environment for Agricultural Insurance in Ukraine

The article examines the set of institutions of the agrarian insurance environment in Ukraine. The directions, conditions and risks of agricultural insurance are determined. The rating of voluntary insurance companies in the agricultural sector was analyzed. The problems of the development of agricultural insurance in Ukraine and the directions of its development in modern conditions are determined.

It is shown that as of January 2022, less than 10 insurance companies operate in the field of regular agricultural insurance in Ukraine, although more than 40 insurance companies have a license for this type of insurance. With the beginning of martial law, farmers work in difficult conditions, under constant risk, and therefore choose an insurance company with the most favorable conditions to ensure the safety of their crops and property.

The article proves that a potential way to develop agricultural insurance in Ukraine is to increase state support for agricultural enterprises. It is shown that the Government could increase budget allocations for agricultural insurance by providing financial support in the form of subsidies, soft loans and state guarantees. This would reduce the burden on agricultural producers and make insurance more affordable. Given the difficult situation in the country, agricultural producers are now considering the possibility of insuring part or all of their agricultural activities. It is difficult to assess all risks, opportunities, threats and prospects. Having analyzed the scale of the problem and identified weak points, it was suggested to formulate solutions and plan the further development and future of agricultural insurance.

The article presents proposed measures for the development of the agricultural insurance market developed in the course of the conducted research. It is proved that improvement of insurance legislation, increase of trust in insurance companies, development of new products, technological innovations and cooperation with state bodies should be included among the possible directions of development in the modern institutional environment of agrarian insurance.

Key words: *agricultural insurance, institutional environment, insurance culture, agricultural insurance market.*